

KRIZE A STÁT ZA PRVNÍ REPUBLIKY VE SVĚTLE FILMOVÝCH PRAMENŮ

LUBOŠ MAREK

Následující text se zaměří na problematiku krize a státu ve světle audiovizuálních materiálů a volně bude navazovat na příspěvek publikovaný v roce 2022.¹ Stejně jako u minulého tématu, základním pramenem budou audiovizuální sbírky depopované v Národním filmovém archivu (dále NFA).² Hlavním cílem je především představit vybrané filmové pásy, které nabízejí netradiční pohled na různé krizové události, jako byly například požáry, nehody a demonstrace.

Protikrizové aktivity se nepochybně výrazně zvýšily v druhé polovině 30. let 20. století, kdy se prohlubovala politická krize související s reálným ohrožením našeho státu. To prokazují ve velké míře různé dokumentární a zpravodajské filmy. I zde, ačkoliv to nemusí být na první pohled patrné, platí, že snímek mohl být ovlivněn samotnými autory za pomoci filmařských technik, jako byl střih, zvukový komentář, mezititulky atd. V přeneseném významu se na filmu podílela také státní správa, jelikož před veřejnou projekcí v kinosálech musely filmy projít schvalovacím procesem před Cenzurním sborem kinematografickým.³

Daleko větší autorský zásah než u zpravodajských a dokumentárních filmů je však patrný u hraného filmu.⁴ Podobně tomu bylo i u námětu z krizového období našeho státu, kde najdeme hned několik režisérů, kteří se této problematice věnovali již v období první republiky. Z mnohých můžeme uvést Gustava Machatého, Václava Kubásku či Martina Friče. Poslední z nich se snažil interpretovat velkou hospodářskou krizi nejen za pomoci dramatu *Lidé na kře* (1937), ale také komedii *Hej Rup!* (1934) a *Svět patří nám* (1937).⁵ Po roce 1948 pak do této skupiny

1 Marek, Luboš: Umělecká interpretace krize aneb co všechno se nám dochovalo na filmových pásích. *Paginae historiae* 30/1, 2022, s. 367–379.

2 Trnka, Jan: Český filmový archiv 1943–1993. Institucionální vývoj a problémy praxe. Praha 2018.

3 Hora, Jiří: Filmové právo. Praha 1937.

4 Základní přehled o hraných filmech představuje portál filmový přehled. Dostupný zde: <https://www.filmovyprehled.cz/cs/databaze> [22. 12. 2021].

5 Národní filmový archiv (NFA), fond Martin Frič, inv. č. 421, kart. 10; V přeneseném významu

můžeme zařadit snímek nevalné kvality s názvem *Botostroj* (1954), anebo nepříliš známý slovenský film *Boj sa skončí zajtra* (1951) věnující se dělnické stávce v roce 1932 při stavbě slovenské železniční tratě Červená Skala – Margecany.⁶ V tomto příspěvku ale bude největší prostor věnován tématu mobilizace armády v roce 1938, což si přiblížíme za pomoci filmu s názvem *Neporažená armáda*.

Krizového období státu z pohledu dokumentárního a zpravodajského filmu

Nazírání na krizi z pohledu státu může nabídnout filmový pás s označením *Zpravodajský film číslo 8* pocházející z roku 1925. Právě tento materiál se z velké části věnuje městu Zlín, o kterém se dá prohlásit, že zde neustále probíhala krize mezi zaměstnanci Baťova koncernu a příznivci KSČ. Na častých demonstracích hovořili zástupci komunistů, jedním z nich byl i poslanec Vítězslav Mikulíček.⁷ U tohoto politika je zajímavé, že během první světové války nejprve pracoval u Bati a až později přešel do politiky. Rozhodně se nejednalo jen o řadového poslance, ale také o pozdějšího senátora (od roku 1929), který měl časté problémy se zákonem. Na záběrech *Zpravodajského filmu* můžeme vidět alegorické vozy s výrobky obuvnického podniku a jejich ředitele Tomáše Bati, který působil také jako starosta města Zlín (1923–1932). Právě osudy významného obuvníka Tomáše Bati a senátora Vítězslava Mikulíčka se několikrát protnuly i mimo filmový pás, bylo tomu na počátku 30. let 20. století, kdy se Tomáš Baťa soudně bránil proti osobním útokům tohoto komunistického senátora.⁸

Další zpravodajský film nám představí Prahu ve dvacátých letech dvacátého století na několika požárech.⁹ Můžeme říci, že se jedná o průřezový materiál, neboť nám filmaři představí hned několik požáru, které postihly Prahu ve dvacátých letech dvacátého století. Za filmem tehdy stála společnost Elekta-Journal,¹⁰ která ho vyrobila a dala do distribuce až v roce 1934. Jeden z prvních záběrů nám nabízí pohled na požární stanici v Sokolské ulici, která byla zbudována v roce 1926 přestavbou novoměstského dvora, jehož provoz byl slavnostně zahájen o rok později. Projektanti a stavitelé pamatovali pro hasiče nejen na zázemí

krizi bohužel zažil i samotný autor, neboť byl vyšetřován za úmrtí Adolfa Heidricha-Marka během natáčení.

6 NFA, fond Filmová rada, kart. 6, ref. ozn. 2/1/58//4.

7 Naske, Miloslav: Národní shromáždění republiky Československé. Poslanecká sněmovna, senát, národní výbor, revoluční národní shromáždění. Praha 1924, s. 41.

8 Kouřimský, Jan: Postavení československého Senátu v politickém systému První republiky. Diplomová práce, FF UK, Praha 2013, s. 109–110: „Senátor Vítězslav Mikulíček za jihomoravský obvod si mohl připsat 16 trestních stíhání (ale vydán byl pouze ve čtyřech případech).“

9 NFA, Zpravodajský film číslo 0595.

10 Srov. NFA, fond Elekta a. s., inv. č. 305, kart. 18; Tato společnost promítala různé filmy například v letech 1926–1928 v pražských kinech Bio Hvězda, Bio Adria, Bio Roxy a Bio Metro.

a garáže pro zásahovou techniku, ale například i na služební byty. Samotný obvod této požární stanice byl velice rozsáhlý, sahál od Prahy I, přes Karlín a Poďolí až na Pankrác.¹¹

Filmaři nezapomněli ani na významnou osobnost české kinematografie a to Viktora Ponrepa. Bohužel tohoto filmaře si připomněli v těžkém životním okamžiku, kdy mu v roce 1929 shořel filmový ateliér v Košířích, který byl od roku 1905 umístěn v zahradě restaurace Klamovka.¹² Právě Viktora Ponrepa spatříme ve filmu v okamžiku, kdy si prohlíží trosky svého atelieru, kde zcela prokazatelně přišel i o podstatnou část své původní tvorby. Tyto prostory se už nepodařilo obnovit, a tak si Praha musela na další obdobný objekt počkat až do roku 1931, kdy začala výstavba barrandovských atelierů.¹³

Společnost Elekta-Journal¹⁴ byla také přítomna v Truhlářské ulici, kde ničující výbuch vojenské munice způsobil rozsáhlý požár. Tehdy bylo převáženo koňským povozem několik stovek vojenských granátů vzoru 21. soustavy Janeček z divizní zbrojnice v Hostivici (dnes okres Praha-západ) do kasáren. Výbuch pravděpodobně způsobila chyba dvou vojáků, kteří oproti původním pokynům změnili trasu a vydali se přes rušné centrum Prahy. Právě ve zdejších ulicích došlo při velké rychlosti nejspíš asi k nekontrolovanému pohybu beden s granáty, čímž došlo k rozsáhlé explozi.¹⁵ Na místě bylo velké množství zraněných, ale i několik mrtvých, a to včetně dvou vojáků, kteří řídili samotný povoz. Přestože svojí nedbalostí způsobili jak ztrátu na lidských životech, tak i mnohamilionové škody, měli nárok na vojenský pohřeb, který se konal dne 9. března 1926 v kapli divizní nemocnice na pražském Karlově náměstí (dnešní Všeobecná fakultní nemocnice). Podle dobových hlášení víme, že pohřbu se zúčastnili kromě velkého zástupu obyvatel také „ministr národní obrany Stříbrný, senátor Klofáč, starosta Prahy, policejní ředitel Šlechta [ale i například generálové] Syrový, Gajda.“¹⁶ Nechyběl ani zástupce francouzské armády generál Louis Eugene Fauchet, s kterým hojně spolupracovala československá armáda.¹⁷

11 NFA, fond Aktualita k. s., inv. č. 13, fol. 25, V roce 1929 například společnost Elekto-Journal v souvislosti s natáčením hasičů vykazala ztrátu 445, 35 Kč. Většina výdajů souvisí s kopií filmového materiálu.

12 NFA, fond Viktor Ponrepo, inv. č. 14, kart. 1.

13 Marek, Luboš: Viktor Ponrepo, In: *Iluminace. Časopis pro teorii, historii a estetiku filmu* 4, 2018, s. 121–123.

14 Shoda mezi společnostmi Elekta a Elekta-Journal je pouze v názvu, nikoliv v majetkové struktuře. Jednalo se o dvě rozdílné filmové společnosti.

15 ŠP: Strašlivý výbuch ve středu Prahy. In: *Národní osvobození* 65, 1926, s. 3.

16 Za upozornění na tento důležitý archivní pramen děkuji kolegovi Davidu Hubenému z Národního archivu.

17 Národní archiv (NA), fond Policejní ředitelství Praha II – stanice komisariáty, kniha 40, zápis

Právě některé z těchto vysokých armádních představitelů můžeme vidět i na dochovaných záběrech v okamžiku, kdy si přicházejí prohlédnout místo nehody. Ve filmu jsou dále pražští státní policisté, kteří se snažili hlídat bezpečnost na ulici a hasiče dohašující požár. Tato tragická událost měla nakonec za následek, že podmínky pro převoz vojenského materiálu se velice zpřísnily nejen ze strany armády, ale i Ministerstva vnitra v Praze, o čemž také informoval oběžník z roku 1926. V tomto textu se psalo následující: „Zhoubný výbuch při vojenské dopravě ručních granátů v Praze dne 5. března t. r. zavdává i ministerstvu vnitra podnět k tomu, aby důrazně upozornilo podřízené bezpečnostních úřady, aby bděly co nejpřísněji nad zachováním bezpečnostních předpisů o výbušninách[...]“¹⁸

Z hlediska filmových dějin je zajímavé, že o natáčení v místě výbuchu informovalo legionářské periodikum s názvem *Národní osvobození*. Na jejich stránkách se můžeme mimo jiné dočíst o zapektlosti natáčení a všemocné filmové cenzuře. V novinovém článku se tehdy psalo: „Filmová společnost Elekta-Journal zfilmovala místo explose. Film předložila cenzuře, která jej společnosti vrátila bez jakéhokoliv rozkazu. Společnost domnívaje se, že film je povolen, učinila příslušnou reklamu a zadala jej biografům. Když se tak stalo, bylo teprve k všeobecnému překvapení předvádění filmu censurou zakázáno.[...]“¹⁹ Toto tvrzení novinářů však nelze prokázat, lze se ale domnívat, že filmový záznam se nakonec do kinosálů přece jenom dostal. Jen přesně není znám časový rámeček. Patrně tomu bylo až roku 1934 v rámci tohoto filmového pásma o pražských požárech.²⁰ Zde je nutné doplnit, že na místě neštěstí v březnu 1926 natáčela také konkurenční společnost *Slavia-film*. Ta stála za snímkem s názvem *Katastrofální výbuch nákladu vojenských tržaskavin v Truhlářské ulici v Praze*.²¹ V tomto případě však prokazatelně víme, že byl film cenzurou povolen.²²

Na dalším šotu se filmaři v rámci tohoto pásma přesunuli do roku 1929, a to nejprve na pražskou Letnou, kde proběhl požár studentského ubytovacího zařízení s názvem *Kolonka*. Tyto prostory byly postaveny v roce 1920 svépomocí za přispění mnoha mecenášů, včetně prvního československého prezidenta. Filmaři na místo přišli v okamžiku, kdy jeden z pavilonů hořel. Jednalo se celkem o hodnotnou dřevěnou stavbu, neboť byla projektována architektem Milošem Vaněčkem.

ze dne 9. března 1926.

18 Věstník Ministerstva vnitra republiky Československé 5, 1926, s. 214–215.

19 ŠP: Po katastrofě v Truhlářské ulici In: *Národní obrození* 66, 1926, s. 2.

20 Srov. Věstník Ministerstva vnitra republiky Československé 6, 1926, s. 263. V březnu 1926 dostala společnost Elekta-Journal povolení k projekci filmových pásem s číselným označením 10/II-13/II. Naopak u komentářů k zamítнутým filmům se tato společnost vůbec nevyskytuje.

21 Film se bohužel v NFA nedochoval.

22 Věstník Ministerstva vnitra republiky Československé 6, tamtéž.

Na dochovaných záběrech vidíme především hasiče, kteří provádějí hasební práce na jednom z kubistických pavilonů. Pokus o záchranu byl ale bez úspěchu, jelikož tento objekt zcela shořel. Bohužel podobný osud potkal nakonec celou Kolonku, nejprve zde během druhé světové války měly dočasně jedno ze sídel německé oddíly, později došlo k definitivnímu stržení, protože na tomto místě vznikla tramvajová zastávka.²³

Dále například dne 17. března 1929 proběhl požár v Praze, který doprovázely velké škody na majetku. V tomto případě byla v Libni zcela zničena část společnosti Českomoravská-Kolben-Daněk (ČKD).²⁴ Samotné vedení společnosti se snažilo veřejnost uklidnit, ale skutečnost byla naopak mnohem děsivější, neboť hasiči požár dohašovali dlouhé tři dny. Tomu dosvědčuje nejen literatura, ale i filmové záběry v tomto komponovaném pásmu. Opět vidíme na filmu požárníky, kteří vodou hasí požár a následky deformovaných budov se stejně deformovanými ocelovými pilíři. Zničena tehdy byla tzv. modelárna s rozsáhlým skladem výrobků.²⁵

Závěr cca patnáctiminutového filmu pak doplňují pohledy na požár tehdejšího fotbalového stadionu Sparty na Letné a hasební práce na domě v Platněrské ulici, odkud jsou odstraňovány balíky hořící dřevěné vaty. I tyto záběry pocházejí z roku 1929.

Prostřednictvím kratičkého dokumentu s názvem *Slavné dny Hradce Králové* zůstaneme opět v roce 1929, kdy pomalu začínala hospodářská krize, a přesto vznikla i architektonicky hodnotná města, která byla třeba filmově prezentovat. Jedním z nich byl a je Hradec Králové, kam přijel na návštěvu Tomáše Garrigue Masaryk. V tomto případě také známe pouze distributora filmu, kterým byla opět společnost Elekta-Journal.²⁶ Celkem má dokument třináct minut, jedná se však o torzo původního dokumentu, úvodní záběry se nedochovaly.²⁷

Snímek začíná pohledem na Hradec Králové, a to především na jeho novou výstavbu, kterou si dne 24. května 1929 přijel prohlédnout prezident Tomáš Garrigue Masaryk v doprovodu dalších politiků, jako byl například Bohumír Bradáč nebo ministerský předseda a někdejší ministr národní obrany František Udržal.

23 Krchov, Milan: Rudé nebe nad Prahou, těžký sníh a velké mrazy – náročné období zaměstnalo pražské hasiče. Dostupný zde: <https://www.pozary.cz/clanek/7551-1929-rude-nebe-nad-prahou-tezky-snih-a-velke-mrazy-narocne-obdobi-zamestnalo-prazske-hasice/> [22. 12. 2021].

24 NFA, fond Aktualita k. s., inv. č. 15, fol. 6; V roce 1930 byla z neznámých důvodů vyplacena hasičům společnosti Českomoravská-Kolben-Daněk (ČKD) částka 2942,50 Kčs.

25 Krchov, M.: Rudé nebe nad Prahou.

26 NFA, fond Elekta, a. s., inv. č. 64, kart. 3; Tento film není uveden v přehledu filmů za rok 1929.

27 Havelka, Jiří: Československé filmové hospodářství VI. Dokumentární filmy 1922–1962. Praha 1965, s. 81.

Během návštěvy se delegace zúčastnila přehlídky čestné roty a 4. pluku Prokopa Velikého, kterému tehdy velel plukovník pěchoty Ivan Chalupa.²⁸ Následoval proslov starosty Františka Ulricha, jehož právem můžeme považovat za autora moderní koncepce rozvoje tohoto města. Prvorepublikoví politici se poté vydali na prohlídku nových čtvrtí, kde mohli spatřit právě probíhající výstavbu budovy ředitelství státních drah nebo navštívit učebny nových škol, z nichž mnohé fungují do dnešních dní. Další zastávka následovala v okresní nemocnici. Zde byli všichni uvítáni bývalým předsedou okresní správní komise Josefem Vaňkem. Konec snímku je věnován společné zastávce v restauraci Grandhotelu.

Z pohledu státu je zajímavé, že na filmových záběrech můžeme spatřit některé bezpečnostní opatření provázející tuto návštěvu. Z filmového políčka je patrné, že na zajištění bezpečnosti se podílela jak hradní stráž, členové Československé obce sokolské, tak i například příslušníci uniformované policie. Dále bylo v ulicích Hradce Králové možné zcela jistě potkat i členy neuniformované stráže bezpečnosti, ale jejich identifikace ve filmu je prakticky nemožná. Samotní policisté, které vidíme na záběrech, byli pravděpodobně příslušníci komunální neboli obecní policie, kterou mohly obce a města zřizovat již od 19. století. Četníci nejsou na záběrech zachyceni, ačkoliv tento orgán působil v širším centru města aktivně téměř do konce první republiky.²⁹

Postavení komunální policie bylo v rámci Československa poměrně specifické, existovala řada měst, kde bylo postavení této bezpečnostní složky téměř na úrovni státní police, k čemuž došlo například v Olomouci nebo Prostějově, opakem mohou být malé obce, kde byly pravomoci poměrně omezené.³⁰ Zde v Hradci Králové proběhla reforma bezpečnostních sborů oproti jiným regionům relativně pozdě a to až v roce 1938 na svátek svatého Václava.³¹ Tímto dnem přešli téměř všichni obecní policisté do nově zřízeného Státního policejního ředitelství v Hradci Králové.³² Rozhodně nelze považovat zdejší „povýšení úřadu“ za osamocené, jelikož v témže roce proběhla podobná transformace také například

28 Fidler, Jiří a Sluka, Václav: *Encyklopedie branné moci republiky československé 1920–1938*. Praha 2006, s. 486; Čtvrtý pěší pluk formálně vznikl 30. září 1920 sloučením 4. střeleckého pluku ruských legií a 18. pěšího pluku domácího vojska. V Hradci Králové měl trvale sídlo až od října 1933.

29 Grulich, Petr: *Četnictvo v Hradci Králové. Úvod do jeho struktury ve třicátých letech 20. století*. In: *Theatrum historiae* 15, 2014, s. 135–162.

30 Spurný, Miroslav: *Ve dne v noci podle zákoníku... Policisté a četníci v českých zemích do roku 1945*. Olomouc 2013.

31 Srov. Ve městě Kladno proběhla transformace obecní policie na státní policii již roce 1924. Více k tématu zde: Marek, Luboš: *Četnická stanice v Kladně (1918–1938)*. Diplomová práce, FF UHK. Hradec Králové 2019.

32 Grulich, Petr: *Bezpečnost v Hradci Králové*, In: *Hradec Králové*. Praha 2017, s. 485–490.

v Domažlicích, Frýdlantu, Jemnici, Lovosicích, Nové Bystřici, Městě Libavá, Olomouci nebo Podbořanech.³³

Další dochovaný filmový šot nese označení *Zpravodajský film číslo 0921* a nabízí nám pohled do Oseku u Duchcova na důl Nelson III, kde v roce 1934 zahynulo velké množství horníků. Za filmem tehdy stála významná prvorepubliková filmová společnost Bratři Deglové. Celkem má film cca sedm minut. Samotné otřesy předcházející této tragédii se ozvaly v lednu 1934. Tehdy zemřelo třináct horníků. A právě na filmovém pásu se dochovaly záběry z pohřbu, který se konal na nádvoří kláštera v Oseku. Následně ostatky putovaly k uložení na místní hřbitov. Další výbuch a následný důlní požár následoval v červnu 1934, kdy zemřelo dalších sto padesát horníků. Přesnou příčinu tohoto neštěstí se asi již nepodaří přesně určit. Odborníci se shodují na výbuchu metanu. Následky katastrofy, o které také informovaly filmové týdeníky, se odstraňovaly až do roku 1938.³⁴ To už ale bylo v období, kdy zde formálně existovala Říšská župa Sudety, nicméně k samotnému obnovení těžby došlo až o tři roky později. Z hlediska správních dějin je zajímavé, že tato tragická událost dala vzniknout zákonu o banské inspekci.³⁵

V NFA se dochovala celá řada záběrů charakterizujících politickou krizi na konci 30. let 20. století, během nichž se po celém Československu konala celá řada demonstrací. Jednu z nich s názvem *Demonstrace proti odtržení Sudet* byla patrně natočená v pražských ulicích roku 1938.³⁶ Záběry mají přibližně čtyři minuty, ale bohužel není známo, kdo je autorem, ani kdo stál za distribucí. Na záběrech lze spatřit nejen probíhající poklidnou mobilizaci a spořádané průvody mužů, ale také mnoho demonstrantů s transparenty s různými nápisy typu: „Dokud máme pohraničí republiku nám nezničí“ nebo „Raději v boji zemřít než žít v otroctví! [sic!]“. Záběry jsou například z okolí chrámu sv. Mikuláše na Staroměstském náměstí, Křížovnického náměstí, Malé Strany, Václavského náměstí, anebo Týnského chrámu. Z filmu je dále patrné, že největší demonstrace probíhaly na dnešním Palachově náměstí v okolí Rudolfiny, které tehdy využívalo jako sídlo Národní shromáždění. Na nedalekém Křížovnickém náměstí vidíme mladé muže s československou vlajkou a fotografií Josifa Vissarionoviče Stalina. Z těchto indikací můžeme usuzovat, že se patrně jednalo o členy nebo příznivce KSČ.³⁷

33 Klečáček, Martin: Ozbrojené složky státní správy: četnictvo a policie. In: Republika československá 1918–1939. Praha 2018, s. 289.

34 Anonym: Žurnály. Československý filmový týdeník. In: Filmová politika. Týdeník hájící čs. filmovou výrobu a kinematografii 1, s. 10.

35 Koukal, Pavel: Důl Nelson III. 3. 1. 1934. Duchcov 2004.

36 NFA, Zpravodajský film číslo 1276.

37 Kárník, Zdeněk, Malé dějiny československé (1867–1939). Praha 2008.

Poslední zpravodajský snímek, který si představíme, vznikl rovněž v roce 1938 a obdobně souvisí s krizí na konci 30. let. Celkem má filmový pás přibližně sedm minut a i zde neznáme autora ani distributora.³⁸ Můžeme předpokládat, že dochované filmové materiály měly ilustrovat bojové nasazení Československa proti nepříteli.³⁹ Setkáme se opět s demonstracemi v pražských ulicích nebo mobilizačním odvodem branců do československé armády. Součástí této akce byl také například zábor koní a automobilů, čemuž autoři snímku věnují pozornost.⁴⁰ Oproti předchozímu zpravodajskému snímku se mohli diváci obrazně přesunout do Dobřichovic (dnes okres Praha-západ), kde se zúčastnili udílení čestného občanství generálovi Janu Syrovému.⁴¹ V témže městě bylo zinscenováno představení protivzdušné obrany s charakteristickým těžkým kulometem vzoru 24⁴² nebo uplatnění tzv. civilní obrany při chemickém útoku. Na filmu můžeme dále vidět Edvarda Beneše nebo velitele druhé armády divizního generála Vojtěcha Borise Lužu⁴³ při účasti na vojenském cvičení.

Hraný film a mobilizace ve 30. letech 20. století

Jak již bylo naznačeno v rámci úvodu, i u hraného filmu se setkáme se situací, kdy filmaři využívali hraného filmu jako nástroje k umělecké interpretaci krize. Nejvíce je to asi patrné při námětu hospodářské krize, kdy zastoupení těchto snímků je opravdu velice pestré. Částečně se s tím setkáme i v rámci námětu politické krize provázející prakticky celé období první republiky, to může charakterizovat například zfilmování románu Karla Čapka s názvem *Bílá nemoc*, který na filmové plátno převedl režisér Hugo Haas.

Naopak, kde se setkáme s marginálním zastoupením, je téma mobilizace československé armády v roce 1938. Můžeme uvést dramata *Zborov* (1938) a *Plukov-*

38 NFA, Zpravodajský film číslo 0042.

39 V podobném duchu byly vydávány i popularizační knihy. Jednou z nich je například publikace: Malypetr, Jan, Soukup, František a Kapras, Jan: *Armáda a národ*. Praha 1938.

40 Tématu československé mobilizace se také výjimečně věnuje polská historiografie. Viz Majewski, Piotr Maciej: *Bojovat, či ustoupit? Možnosti obrany Československa na podzim 1938*. Brno 2018.

41 Maskalík, Alex: *Elita armády. Československá vojenská generalita 1918–1992*. Košice 2012, s. 564; Jan Syrový působil v letech 1933–1939 například také jako generální inspektor branné moci.

42 Fidler, J. a Sluka, V.: *Encyklopedie branné moci republiky československé 1920–1938*, tamtéž, s. 632; Těžký kulomet vycházel ze vzoru Schwarzlose 1907/1912 používány již v rakousko-uherské armádě.

43 Maskalík A.: tamtéž, s. 386; Kromě vojenského vzdělání byl generál Luža absolventem Státního gymnázia v Uherském Brodě a oboru elektrotechniky na tehdejší Vysoké technické škole v Brně. Po okupaci českých zemích se zapojil do domácího odboje. Zemřel v roce 1944.

ník Švec (1929) připomínající legionářskou tradici, případně i komedie *Rozkošný příběh a Ideál septimy*, kdy hlavní hrdinové řeší otázky civilní ochrany proti možnému chemickému útoku.⁴⁴ V celkovém vyznění těchto humorně laděných příběhů se však jednalo pouze o dílčí scény.⁴⁵

Na propagaci československé branné moci se ale mělo primárně zaměřit drama *Neporažená armáda*. Za jeho realizaci stál dramaturg A. J. Urban a ředitel Lucerna filmu Vilém Brož. Režisérem byl Jan Bor, který je spíše znám jako šéf činohry Národního divadla, jehož divadelní zkušenosti se promítly i do celkového vyznění snímku. Nelze zapomenout ani na skutečnost, že během natáčení byla většina mužů povolána do armády, takže výroba byla přerušena. Film se dostal do kin až dne 28. října 1938, tedy už v období druhé republiky. Což ilustruje skutečnost, že během natáčení bylo pracováno s názvy jako *Vlast nás volá* nebo *Hraniční rytíři*.⁴⁶ Politické a společenské události na podzim roku 1938 nakonec přiměly autory změnit název na údernější označení *Neporažená armáda*, reflektující skutečnost, že Československo na bitevním poli neprohrálo.

Snímek měl být původně zakončen dokumentárními záběry ze skutečné mobilizace, kde se prolíná přednes vojenské přísahy v podání Zdeňka Štěpánka a kratičkových sekvencí s pohledem na sochy Jana Žižky s hudebním doprovodem. Bohužel tento obraz nemohl divákům nabídnout zklamání z Mnichovské konference, proto bylo třeba dotočit před výše zmíněné závěrečné sekvence ještě kratičkou scénku, kdy k zahořklým vojenským akademikům přichází major se slovy: „Budeme pracovat, hoši!“ a na otázku studentů: „Bude nás národ ještě potřebovat?“ má důstojník kategorickou odpověď: „Teď víc než kdy jindy!“ Přes uvedené problémy film nakonec nabídl divákům jednoduchý příběh z prostředí vojenské akademie v Hranicích na Moravě, posilující a propagující myšlenku obrany vlasti před vzrůstajícím se fašismem. Zajímavostí je, že film v dnešní době nevyznívá příliš dramaticky a divákovi nabízí naopak téměř humoristický vztahový příběh. V rámci filmu autoři neopomenou zdůraznit v jedné z dějových linií i otázky mobilizace. To je v okamžiku, kdy hlavní hrdina kvůli mobilizaci zruší žádost o ruku své milé. Pochopitelně všichni z budoucí rodiny jsou na něj hrdí.⁴⁷ V dnešní době není tento snímek filmovými kritiky považován za příliš kvalitní, ale přesto tehdejší filmová periodika ho patrně kvůli společenské náladě vyzdvihovala. Jedním z nich bylo třeba periodikum *Film*, kde se můžeme dočíst následující: „Veřejnost

44 Základní anotaci prvorepublikových hraných filmů uložených v NFA nabízí například podrobné katalogy. Viz Opěla, Vladimír: *Český hraný film I. (1898–1930)*. Praha 1995 a též: *Český hraný film II. (1930–1945)*. Praha 1998.

45 Klimeš, Ivan: *Film Neporažená armáda*. In: *Republika československá*. Praha 2018, s. 906–907.

46 NFA, fond Prag-Film A. G. (A-B), inv. č. 543, kart. 39.

47 Klimeš, I.: *Film Neporažená armáda*.

bude hlavně překvapena hereckým výkonem u nás dosud neznámého herce Františka Dibarbory a jeho mladistvým projevem. Velkou roli má ve filmu přední slovenská herečka Olga Borodáčová-Országhová, dále Maria Banciková a Andrej Bagár[...].⁴⁸

Po obnovení Československa se námětu mobilizace věnoval také režisér Jiří Weiss, který natočil v roce 1947 film *Uloupená hranice*.⁴⁹ Film byl celkem dobře přijat, přestože filmové projekce provázely časté problémy se zvukem, na což upozorňoval zástupce vojenské správy u Filmového technického sboru.⁵⁰ Filmaři se k interpretaci krize vrátili v další dějinné periodě po roce 1948. Pochopitelně zde výsledné filmy byly ovlivněny v menší míře samotnými filmaři, ale rozhodující slovo mělo tehdejší politické zřízení, kde hlavní úlohu hrála KSČ. Z této skupiny filmů můžeme uvést alespoň dvoudílný snímek režiséra Otakara Vávry z roku 1972 s názvem *Dny zrady*, který v rámci normalizace měl působit jako hraný dokument.⁵¹ Zmínkou můžeme uvést, že k reflexi mnichovské dohody se v nedávné době vrátil Petr Zelenka celovečerním filmem *Ztraceni v Mnichově* (2015).⁵² V tomto případě autoři řešili v dějové linii otázky spojené s dilematem, zda se Československo v roce 1938 mělo (a mohlo) bránit. Pracováno bylo taktéž s tezí, která vychází od historika Jana Tesaře, že Mnichovská dohoda byla vítězstvím československé diplomacie.⁵³

Závěr

Předkládané téma nemůže být nikdy konečné, neboť v NFA se dochovala celá řada filmových záběrů nejen z dokumentárního a zpravodajského, ale také z hraného filmu. Tento text proto vycházel pouze z určitého segmentu rozsáhlé sbírky a měl za cíl představit vybrané filmy, na kterých je zobrazené krizové období našeho státu v různých konotacích.

Podíváme-li se obecně na představené filmy, zjistíme, že ačkoliv filmaři měli zájem natáčet krizové období naší země, ne vždy obdrželi patřičné povolení pro uvedení snímku do kinosálů. Nejvíce je to asi patrné u případu výbuchu munice v Praze z roku 1926. Přestože záznam vznikl, měl (minimálně podle dobového tisku) složitou cestu do kinosálů. Obecně lze dodat, že filmařský zájem o nešťastí byl neobyčejně vysoký, jelikož zde byl předpoklad velkého diváckého ohlasu

48 Anonym: Český film. Spolupráce se Slováký ve filmu. In: Film 36, 1938, s. 3–4.

49 Opěla, V.: Český hraný film III. 1945–1960. Praha 2001, s. 327–328.

50 NFA, f. Filmový technický sbor, kart. 15, ref. ozn. 1/3/2//34, zápis ze dne 27. 5. 1947.

51 Opěla, V.: Český hraný film V. 1971–1980. Praha 2007, s. 85–89.

52 Interpretaci mnichovské dohody se věnovala také francouzská beletrie, která byla přeložena do češtiny. Viz: Benamou, Georges Marc: Mnichovský přízrak. Praha 2008.

53 Tesař, Jan: Mnichovský komplex. Jeho příčiny a důsledky. Praha 2000.

a zájmu. Možná toto přimělo neznámého filmaře k záznamu hvězdy české kinematografie Viktora Ponrepa v okamžiku, kdy si prohlíží torzo svého ateliéru na pražské Kavalírce.

Podobně jako u dokumentárního filmu se setkáme s tématem krize na pásech hraného filmu. Za první republiky se jednalo nejen o velkou hospodářskou krizi, která se promítla do umělecké tvorby několika režisérů. Z pochopitelných důvodů byla v okrajové míře zastoupena i témata spojená s mobilizací československé branné moci. S tímto se setkáme již na přelomu první a druhé republiky díky filmu *Neporažená armáda* a po válce za pomoci snímku *Uloupená hranice* mající připomenout situaci v česko-německém pohraničí v předvečer druhé světové války.

The Crisis and the First Czechoslovak Republic in the Light of Film Records

The text offers a perspective on the crises of Czechoslovakia through selected films deposited in the National Film Archive. A large space is devoted to fires in Prague as part of the news film from 1934. A completely different type of recording concerns the town of Hradec Králové in 1929 visited by the first Czechoslovak president in the company of prominent politicians. This film closely reveals the specific security measures designed to prevent the crisis.

*Subsequently, two short films mapping sporadic protests and the mobilisation on the eve of World War Two are briefly described. The article concludes with information about films dealing with the army mobilisation. The greatest attention is paid to a more detailed characteristic of the film *Neporažená armáda* (Undefeated Army) from 1938; although it should promote the idea of the homeland's defence against the enemy, the occupation of Czechoslovakia not only required an amendment of the original title, but also the changes of the final scenes.*



*Stav po výbuchu v pražské Truhlářské ulici, 1926.
(Snímek z HD přepisu zpravodajského filmu číslo 0595, 1934)*



*Prezident Tomáš Garrigue Masaryk si prohlíží s doprovodem nový areál Okresní
nemocnice v Hradci Králové.
(Snímek z HD přepisu filmu Slavné dny Hradce Králové, 1929)*



*Prezident Tomáš Garrigue Masaryk si prohlíží s doprovodem centrum Hradce Králové.
(Snímek z HD přepisu filmu Slavné dny Hradce Králové, 1929)*



*Pohřeb zemřelých horníků v Oseku u Duchcova, 1934.
(Snímek z HD přepisu zpravodajského filmu číslo 0921)*



*Demonstrace před budovou Národního shromáždění proti odstoupení pohraničí, 1938.
(Snímek z HD přepisu zpravodajského filmu číslo 1276)*



*Před rozbouřeným davem u budovy Národního shromáždění hovoří neznámý armádní důstojník, 1938.
(Snímek z HD přepisu zpravodajského filmu číslo 1276)*



*Ukázka protiletadlové obrany pro civilní obyvatelstvo, 1938.
(Snímek z HD přepisu zpravodajského filmu číslo 0042)*



*Generál Jan Syrový je jmenován čestným občanem města Dobříčovic, 1938.
(Snímek z HD přepisu zpravodajského filmu číslo 0042)*